

A MAGYAR KÖZMŰVELŐDÉS ÉS A KÖZÖSSÉGI MŰVELŐDÉS ELMÉLETTÖRTÉNETI HÁTTERE, GYAKORLATI KAPCSOLATAI

Stratégiaalkotó időszakokban teljesen természetes eljárás, hogy a különféle szakmák átgondolják küldetésüket, céljaikat, feladataikat, és megfogalmazzák jövőképüket, alapértékeiket, fejlesztési programjaikat. Az EMMI Kultúráért Felelős Államtitkárságának Kulturális Stratégiája keretét adja majd mind a közművelődési, mind a közgyűjtésményi szakterületek középtávú terveinek. Az előkészület időszakában, jórészt 2011-2012-ben, határozott pezség jellemezte a magyar közművelődés társadalmát, nem volt hiány programalkotó elkötelezettségben, országjárásban, vitákban, egyeztetésekben, fogalmazványokban. A szakmai horizonton négy markáns program formálódott¹ a magyar közművelődés és közösségi művelődés égíse alatt. Mit is takarnak ezek a fogalmak, illetve ez a fogalom pár. Helyettesíthetők, kizárják vagy feltételezik egymást. Az alternatívák és bizonytalanságok szaporítása helyett tanulmányomban ezeknek a kérdéseknek járok utána, a szélesen értelmezett *kultúraelméleti alapoktól eljutva az Emberi Erőforrás Fejlesztés Operatív Programja (EFOP) által kínált, és a közművelődés, kö-*

zösségi művelődés számára jól beazonosítható fejlesztésekig.

AZ EMBER, A KULTÚRA ÉS A TÁRSADALOM

Minden társadalmilag elfogadott hasznos törekvés, program közép-pontjában az ember és környezete áll, az antikvitással kezdődő és máig tartó történelmi időszakban. Az ember, aki a bioszféra viszonylag fiatal egyedeként sajátos képessége, a kultúra, pontosabban *a kultúra létrehozása és elsajátítása* (művelése) által már nagyon korán meghaladta a pusztán természeti állapotot, nagy árat fizetve ezért a korábban ismeretlen helyzetért, nevezetesen a természeti kiképződésének rohamos visszafejlődését. Sehol egy éles köröm (karom!), sehol a meleget adó szőrzet, sehol egy rejtő szín, a kifinomult járás, üzenetközvetítő szaglás... Sőt, hogy egyáltalán megmaradjon a szelekció nyers világában, *az utolsó lehetőséget az élet kényzere szülte kultúra jelentette számára. A kultúra az ember alkotása, a történelem létrehozója. A kultúra, amely emberről-emberre újra elsa-*

játítandó, nem örökölheto. Rövid a kéz, meghosszabbítja a bot. Gyenge a fogazat, pótolja az ökölkö. A hideg ellen nem véd a testszörzet, kerítünk bőrt, takarót, tűzmeleget; a félelmek enyhítésére lángragyogást. Az alkalmazkodás e sok bravúráját koronázta meg az emberi agy tudatos „előrelátása”. A kultúra e különleges szerepköre indokolja, hogy néhány olyan részletre ráirányítsam a figyelmet, amelyek hozzájárulnak a kultúra elsajátítási folyamatának áttekinthetéséhez, segítik annak megértését.

*A kultúra két szükséges feltétele az ember céltudatos (teleologikus) cselekvése, valamint az elvonatkoztató, fogalomalkotó (absztrakciós) képessége. A kultúrát létrehozó céltudatos cselekvés (a vegetatívval szemben) az emberré válás és az emberként létezés kulcsmotívuma, egyben a társadalmi lét feltétele. Az embert teleologikus képessége, *céltételező cselekvésrendje zsilipeli a természeti lét korlátozott állapotából a társadalmi lét történelmileg új dimenziójába. Ettől kezdve a kultúra a létezés állandója lesz, amelyben következetesen kimutatható az ember alakító ereje, jelenléte, tevékenységeinek teljes formagazdagságában.**

¹ A Magyar Közűvelődés Szakpolitikai Konceptiója, Közös jövőnk – Vitairat a közösségi művelődés megújításának stratégiájáról, Emelkedő nemzet MNT, az NKKI Szakmai Konceptiója.

Az *absztrakció* a kultúra legben-
sőbb sajátja. Eszközei általánosságban
a gondolkodás, a beszéd, a tudás, az
írás, a kommunikáció, az alkotás és
ezek tárgyiasult formái. Tehát a dol-
gok jelentős tömegéről akkor is képes
tudni az egyes ember, ha közvetlenül
nem érzékeli azokat. Az absztrak-
ció jelenléte (formája és minősé-
ge) az adott kultúra minősítője is.
Valamely cselekvést, tevékenységet,
tárgyiasult formát annál „kulturál-
tabbnak” érzünk, minél fölismerhe-
tőbb benne a hozzáadott emberi ér-
ték, vagyis az absztrakció-többlet. Ezt
az érték- és absztrakció-többletet bi-
zonyítják a korai időkben a bonyolult
tudással csiszolt, élesített, hegyezett,
formázott kifinomult szerszámok,
az anyagfajták változatosságát igény-
bevevő fegyverek, az öltözködésben
és fogyasztási szokásokban megnyil-
vánuló emberi lelemény, változatos-
ság. *Az absztrakció léte és jelenléte
teljesítményt növelő.*

Miután a célt tételező *tevékeny-
ségek* absztrakciókban összegződtek
(és összegződnek) a kultúra létrejö-
vésének a folyamatában, így lehetővé
vált a megszerzett tapasztalatok és a
tudás generációkon átívelő felhalma-
zása, *elsajátítása*, gyarapítása. *Ez a
képesség alapoz meg minden későbbi
szocializációs, művelődési, kultú-
raelsajátító, interiorizáló, tanulási
yakorlatot.* Az absztrakció kultúra
általi megjelenése és használata tet-
te lehetővé az egyes ember leválását
az emberi nemről (társadalomról).
*Vagyis azt a merőben új helyzetet,
hogy az egyes ember nem egyetlen
többé az emberiséggel.* A kultúrában
összegződő absztrakciók együttese
szükséges ahhoz, hogy a külön-külön,
egyedenként szerzett tapasztalatok az
idő múlásával fennmaradjanak, ösz-
szeadódjanak, az egyedi az általános-
ba kapcsolódhasson, és az általános
visszahasson az egyedire. A kultú-
ra szerepe ebben az absztrakciókra
épülő folyamatban az, hogy az így
létrejövő tárgyiasult örökség-együt-
tesnek és bonyolult viszonyrendszer-
nek *formát adjon és szabályozza azt.*
Megteremtve ezzel a különféle tár-
sadalmi intézmények működésének
kulturális „hogyanját”, az egyén bele-

szövődését közösségi hálójába, végső
soron a társadalomba.

A KULTÚRA ÉS A KULTÚRA FOGALMA KÖZÖTTI KÜLÖNBBSÉG

Ezen a ponton kell felhívni egy
újabb fontos tényezőre a figyelmet,
nevezetesen a *kultúra valósága* és
a *kultúra fogalma közötti lényeges
különbségre.* A kultúra akkor is az
emberi létezés feltétele volt, amikor
ezt nem is tudták, pontosabban nem
határozták meg a kultúrát egyébként
létrehozó, vagyis a történelem eltérő
korszakaiban élő legkülönbébb
népek, népcsoportok, közösségek. A
*kultúra fogalmi meghatározása egy-
ben a kultúra létének a felismerése
is volt,* amely módot és lehetőséget
adott és ad szerepének folyamatos
tisztázására. Ez az a döntő motívum,
ami minden tudomány elsőrendű hi-
vatása, jelesül a természeti vagy tár-
sadalmi környezetben korábban már
létező dolgok, összefüggések fogal-
mi megragadása. *A kultúra fogalmi
definíciója* a 18. század végén ezért
képviselet új minőséget, hiszen *ettől
az időponttól vált lehetővé magának
a kultúrának tudományos módsze-
rekkel történő elemzése, vizsgálata.* A
későbbi korok kultúra értelmezései
már élhettek ezzel a „felfedezéssel”,
és tudományos elkötelezettségük
szerint tetszőlegesen formálhatták
és formálhatják a fogalom alapvál-
tozatát. *Álláspontom szerint ez az
összefüggés a magyarázata annak a
tudománytörténeti értelemben is ki-
emelkedő eredménynek, amit az eu-
rópai gondolkodás történet a kultúra
fogalmának megalkotásával teljesít-
tett, és tette az emberi lét lehetséges
értelmezési keretévé.* Beleértve ebbe
mindazt az erőfeszítést, amit az em-
ber történelmi, társadalmi szerepé-
nek, viszonyainak tisztázásával tettek
*a fogalom kidolgozásában, jelentés-
tani bővülésében szerepet játszó művé-
szek, filozófusok, tudósok, mindenek
előtt a szekularizáció folyamatát elő-
segítve, az egyetemes történelemben
egyedülálló módon. A kultúra klasz-
szikus fogalmának a kialakulása és tu-*

dományos módszerekkel történő je-
lentéstani meghatározása kizárólag az
európai fejlődéstörténetre jellemző,
több évszázados folyamat eredménye.
Ennek a ténynek a jelentőségét fogal-
mazza meg az amerikai társadalom-
tudomány két jeles személyisége: *„A
kultúra felfedezése ugyanolyan fontos
volt az evolúció számára, mint a sejt
felfedezése. A professzionális antropoló-
gia kezdetének az ideje nagyjából az
1865-öt követő egy évszázad, amikor
megkezdődött a kultúra eszméjének
bevitelle a német romantikus irodal-
mi tradícióból a társadalomtudomá-
nyokba.”*²

Ez a 18. századi egységes, *napja-
inkra már klasszikus kultúra fogalom
lesz tehát az eredője* – a megfogal-
mazását követően majdnem száz év
elteltével – a kultúraelméletben ki-
dolgozott *újidealista* (értékelméleti,
kultúrfilozófiai), illetve *antropológiai*
irányzatoknak. A klasszikus kultúra
fogalom létrejöttét követő jó kétszáz
éves időszak meggyőző abban a te-
kintetben, hogy az újidealisták által
reprezentált *kulturális kánon*, illetve
az antropológiában kiterjedő *kul-
turális relativizmus* alkalmas a kul-
túra fogalmak jelentős irányzatait
rendszerző paradigmák szerepének
a betöltésére a 19-20. század fordulójától.
Rövid bemutatásukat minde-
nek előtt ez a körülmény indokolja.
Valamint annak az összefüggésnek a
láttatása, hogy a huszadik században,
különösen a század második felé-
ben, az értékelméleti alapokon kidol-
gozott újidealista művelődésemélet,
és az antropológiai alapokon nyugvó
társadalomfejlesztő programok – sok
egyéb szerepük mellett – *a magyar
közművelődés és a közösségi művelő-
dés* elméleti hátterét alkotják.

A KÖZMŰVELŐDÉS ÚJIDEALISTA KULTÚRA- ELMÉLETI BÁZISA

Az értékelmélet kidolgozó, min-
denek előtt Henrich Rickert, és Wil-
helm Windelband, a német kultúr-
szociológiai iskola kiemelkedő szemé-
lyiségei, mint Georg Simmel és Alfred
Weber szervesen kötődnek a kultú-

2 Bohannon, Paul – Glazer, Mark (szerk.): Mérföldkövek a kulturális antropológiában. Panem Könyvkiadó, Budapest 24. o.

ra-fogalom klasszikus kánonjához. Izgalmasan frissítették, és a huszadi század megváltozott körülményei között megújították ezt a kánont a társadalom egészében, a kultúrák közvetítés számos területén, de legfőképpen az egyéni életvitelekben egyaránt érvényesen. *Ez a kultúrafelfogás adja a legtágabb elméleti keretét a modern, együttműködő ember nevelési ideáljának, egy értékelvű és változatos művelődési program megvalósulásához.* Az újidealista kultúrafelfogás a személyiség aktivitását, együttműködését, önmegvalósítását, gyarapodását állítja a kultúraelsajátítás, egyáltalán az élet középpontjába. *A személyes aktivitás középpontba állítása egyaránt bőséges lehetőséget kínál az egyén számára a kultúra elsajátítás, a művelődés, az egész életen át tartó tanulás legváltozatosabb formáiban való részvételre.*

Az újidealisták kultúraértelmezése az európai fejlődéstörténetben létrejött klasszikus, tehát *univerzális kultúra fogalom mindhárom elemének, így az aktivitás alanyi, a felhalmozás tárgyi, valamint a szabályozás határozói funkciójának* egyaránt elfogadhatónak tartja az egyéni életvitelekbe ágyazott társadalmi (szociológiai, nevelési) programját. Ugyanakkor fontos különbséget tesznek mind a személyiség viszonyulását (intenzív, fejlesztő), mind a kultúra jellegét (mag-központi, héj-külső), *absztrakciófokát* tekintve. Ezeknek a paramétereknek az összefüggése látható az alábbi mátrixban, ami egyben az újidealisták művelődési alternatíváit is rendszerezi.

A *norma (N)* nem valamilyen kanonizált, örök érvényű ismeretanyagot, elvont értékvilágot jelent csupán, sokkal inkább mentalitást, viselkedésmódot, habitust, amelynek lényege, hogy *az ember önmaga művelődési feladata, alkotása a kultúraelsajátítás folyamatában.* Ennek megértését segíti, ha részletezem a négy művelődési alternatíva tartalmait a gyakorlati szervezés és a folyamat végeredménye oldaláról.

1. *A személyiség intenzív találkozása a mag kultúrával* az alkotás folyamatához vezet, ami a most bemutatott szerzők számára a *tulaj-*

norma (N) a személyiség kiteljesedése	mag kultúra (mk)	héj kultúra (hk)
személyiség intenzitás (si)	1. alkotás	2. technikai vívmány
személyiség fejlesztés (sf)	4. kreatív kultúraelsajátítás	3. autonóm fogyasztás

donképpen kultúra maga, ahogy Alfred Weber írja, a *műalkotás* és az *eszme* formájában. A polgári kultúra kiteljesedésétől a művészeti intézményrendszer épül erre a kultúraértelmezésre.

2. *A személyiség intenzív találkozása a héj objektívációkkal* ebben a rendszerben a technikai környezet innovációját eredményezi. A személyiség kreativitása, intenzitása maximális, a művelés tárgya azonban erősen instrumentális jellegű. Legyen bár ez a technikai vívmány egy repülőgép, egy luxusautó, egy felhőkarcoló, ameddig magán viseli a használat jegyét, a használat jelleg a domináns. Ez lehetővé teszi, hogy a használó minden személyiség-intenzitás nélkül is éljen ezekkel a technikai javakkal, ezért ebben a rendszerben nem tartoznak a *tulajdonképpen kulturális alkotások* körébe. Ezzel együtt a létrehozó kreativitását a norma magasán értékeli. A technikai, tudományos eredmények sora jeleníthető meg ebben az alternatívában.

3. A személyiségfejlesztő akarat találkozása a héj-kultúraterületekkel létrehozza *az autonóm fogyasztó ideálját.* Ez a képesség a globalizáció évtizedeiben szükséges annak a „kulturális szűrő- és immunrendszernek” a működtetéséhez, amely lehetővé teszi, hogy ne a globalizáció húzzon hasznót az emberből, de az egyes ember a globalizáció vívmányainak értő, tudatos használatával legalább ne veszítsen kiszolgáltatott piaci helyzetében. Aki ezekkel a képességekkel rendelkezik, nos, ő az autonóm fogyasztó.

4. A személyiségfejlesztő részvétel a „mag kultúrával” történő interakcióban a kultúraelsajátítás negyedik lehetősége. A személyiségből *kiinduló kreatív kultúraelsajátítás.* Megannyi variációja az értelmes életnek, a mag kultúra közegében folytatott „személyiséggyakorlatoknak”. A kreatív kultúraelsajátítás feltételezi a személy teljes erőbedobását, ugyanakkor az objektívációkkal való találkozás

eredményét nézve nem az alkotásra fekteti a hangsúlyt, hanem a befogadásra, a feldolgozásra, az újabb és újabb élményre. Föltehetően ez a kultúraelsajátítási terep kínálja a legtágabb lehetőséget az értékelvű művelődési programoknak, támogatási gyakorlatoknak. Itt van mód a személyiség aktivitásának fedezetével, arra építve a valódi, önszerveződő közösségek létrehozására, és személyiségfejlesztésre egyaránt. *A reformkortól eredően ez az alternatíva kínálja a magyar közművelődés számára a kultúraelsajátítás legváltozatosabb tevékenységeit, alkalmait.* Európában az ezredforduló ezeket az egész életen át tartó tanulás (Lifelong Learning, LLL) új tanulási formáival és alkalmival, ezek indikátoraival azonosították. Ez az összefüggés teszi nyilvánvalóvá, hogy az LLL programjának a szélesan értelmezett közművelődés a magyarországi megfelelője, a művelődési házakkal, a közművelődési civil szervezetekkel, valamint a kulturális-művészeti élet egyéb szereplőivel együtt, a közoktatással szorosan együttműködve.

A nonformális és az informális tanulási formákat és technikákat mindazok elsajátítják és alkalmazzák, akik a művelődési házakban, közművelődési civil szervezetekben rendszeresen együtt töltik az idejüket rokon érdeklődésű, értékrendű társaikkal, a közművelődési szakemberek által biztosított optimális tanulási feltételek között. Az egész életen át tartó tanulás programjának – a felnőttképzés rendszerét kiegészítő, annál tágabb – helyes értelmezése tette lehetővé a magyar közművelődés eredményes szereplését az Európai Unió felzárkózást elősegítő támogatási rendszerében.

Az intenzív létformát élő aktív, kreatív személyiség ebben az értéktudatos felhalmozásban járul hozzá az egyéni és a társadalmi haszon gyarapodásához. Azzal a fontos kiegészítéssel, hogy mindezt nem államilag oktroyált, homogén művelődéspolitikai kényszere erőlteti az egyénre,

netán a kultúráközvetítés intézményeire, hanem a „társulás művészetét” egyéni és egyedi döntések sorozatában vállaló személyiségek összetartozás-élménye motiválja, a szabad és változatos mikrovilágok megújulásának hosszú időszakában. Ennek a tanulási, művelődési programnak a realitására és aktualitására utal számos, az utóbbi évtizedekben megvalósított, jól ismert szakmai kísérlet, program, mintegy az újidealisták kultúra értelmezésének ésszerű továbbfejlesztéseként.

A KÖZÖSSÉGI MŰVELŐDÉS ANTROPOLÓGIAI KÖTÖDÉSEI³

Az antropológia (szociál-kulturális) a 19. század második-harmadik harmadában kialakuló tudomány. Gyökerei a 18. századi klasszikus kultúra-fogalomhoz, pontosabban az európai gondolkodástörténet fő áramához kötődnek. A döntő fordulatot, vagy ahogy olvashattuk, a „kultúra eszméjének bevitelét” a professzionális antropológiába G. F. Klemm *Allgemeine Kulturgeschichte der Menschheit* című munkája (1843-1852) képviseli, illetve valósítja meg, melyben az emberi fejlődést a vadástól a megszélidülésen át a szabadság állapotáig követte nyomom. Az antropológiai kultúra-elmélet alapváltozatában az antropológiai „fogalomértelmezés atyjának” tartott E. B. Tylor is az ő munkájára támaszkodott kultúra meghatározásában. A klasszikusok névsorából elég, ha ezúttal B. Malinowski, R. Brown, Herskovits, L. White tudományos teljesítményeire utalunk, akik jórészt kidolgozták a tudományterület alapvető módszereit és meghatározták céljait. A közösségi művelődés társadalomfejlesztő programja szempontjából döntő jelentőségű lépést a Németországból Amerikába vándorolt, és ott a kultu-

rális antropológiai intézményesülését megalapozó F. Boas lépte meg.

Franz Boas (1858-1942) a diffuzionalizmus eszméjének precíz antropológusaként sokat tett a legkülönbözőbb kultúrák egyenrangúságának elismertetéséért. F. Boas tanítványa, Ruth Benedick a kulturális antropológia következetes értékmentességére, az összehasonlító módszer tárgyilagosságának a fontosságára hívta fel a figyelmet. Nagy hatású életművéből a kultúra elsajátítás professziója minden valószínűség szerint a személyiséget befolyásoló kulturális mintázat létezésének és kialakulásának a leírásából profitálhat a legtöbbet.

Clifford Geertz, korunk egyik legtöbbet idézett kultúranropológusa a következő módon fogalmazza meg a kultúratudomány és a kulturális antropológia összefüggését, és a kulturális antropológia módszertanának specifikumát: „Az a kultúrafogalom, amely mellett síkraszállok, s amelynek hasznosságát ezekben a tanulmányokban próbálom bizonyítani: lényegében szemiotikai jellegű. Max Weberrel együtt úgy vélem, hogy az ember a jelentések maga szötte hálójában függő állat. A kultúrát tekintem ennek a hálóznak, elemzését pedig éppen emiatt nem törvénykereső kísérleti tudománynak, hanem a jelentés nyomába szegődő értelmező tudománynak tartom. A kifejtést tartom céloknak, a felszínen rejtélyes társadalmi kifejezések magyarázatát.”⁴

Az antropológia sokat tett a nyugati társadalmakban a kulturális sokszínűségek feltárása, bemutatása, a kulturális egyediségek emancipációja ügyében. A kulturális egyenlőség tudományos programjával kiszabadította a szellemet a palackból, nevezetesen az európai hagyományon alapuló, s mindaddig egyeduralgó kulturális kánon kritikai lehetőségének a szellemét. Ezzel a kulturális relativizmussal valójában felértékelődtek az általános „alatti” egyedi-

ségek, a helyben történt folyamatok, a többségtől eltérő kisebbségek, más-ságok, a helyi megoldások. Ez a sok izgalmat, pezsgést, kísérletet produkáló változás lényegében kikövezte az utat – a hamarosan szövetségesként (olykor riválisként) jelentkező szociológiával és esztétikával karöltve – azoknak a huszadik század második felében jelentkező, elsősorban politikai mozgalmaknak, amelyek a tudományterület felségvizeit elhagyva, nyíltan politikai érdekek érvényesítése mellett szálltak síkra. Figyelmünket ezért a posztmodern-kor kétségkívül legnagyobb hatású irányzatára, a multikulturalizmusra, pontosabban annak mozgalmaira irányítjuk. A multikulturalizmus hatása a közösségi művelődés elméleti alapvetésére, programjaira, módszereire már közvetlenül is kimutatható.

POSZTMODERN ÉVTIZEDEK, DEKONSTRUKCIÓ, A KLASZIKUS KÁNON TRÓNFOSTÁSA

Az antropológia által bevezetett kulturális ekvivalencia hozzásegítette a társadalmat annak a nyelvezetnek az elsajátításához, azoknak a politikai döntéseknek az elfogadáshoz, amelyek a hatvanas évek végétől jórészt meghatározták Nyugat-Európa, Ausztrália, Kanada és az Egyesült Államok kulturális-, méginkább társadalompolitikáját.⁵

A hetvenes évektől az európai fejlődés által kikristályosított kulturális kánon az említett társadalmakban a támadások céltáblájává vált. A kultúra eszméje, problémája és fogalma ettől az időszaktól kezdve, vagyis a posztmodern-kor évtizedeiben sokkal inkább lesz valami ellenesnek a kifejezője, semmint valaminek a foglalata. A kultúraelmélet számára a posztmodern évtizedek valójában nem is igen hoztak más újdonságot, sokkal inkább

3 A közösségi művelődés értelmezését illetően tanulmányomban a Ditzendy Károly Arisztid-féle szemléletet, társadalomszervező kiindulást és kötődést vettem alapul (Szín – Közösségi Művelődés 17/6., 7.), bár nagyon fontosnak tartom e kérdéskörben Maróti Andor tanulmányát (Kultúráközvetítés és/vagy közösségi művelődés Szín – Közösségi Művelődés 15/1. 70-82.), aki e terminológiával a közművelődés valódi belső reformját, megújulását írja le, ragaszkodva az egész életet át tartó tanulás értelmezési keretéhez.

4 Geertz, C. (1988): Sűrű leírás. Út a kultúra értelmező elméletéhez In: Vári András (szerk.): Misszionáriusok a csónakban. Antropológiai módszerek a társadalomtörténetben. Akadémiai Kiadó, Budapest.

5 Kovács Éva – Vidra Zsuzsanna (2004): Az idegenekkel és külföldiekkel kapcsolatos angolszász, francia és német kutatások irodalma. <http://www.demografia.hu/letoltes/kiadvanyok/Kutjelek/KJ76idegen.pdf>, 2013. február 10. 14.00-i megtekintés.

a társadalompolitikában. Ettől az időszaktól a *posztmodern jelentésbővülésének oka* a művészeti-kulturális, a társadalmi és a gazdasági rendszerekben lejátszódó átrendeződési *follyamatok módszertani azonossága*, a történések jórészt megegyező algoritmusa. Ez okozza a művészeti-filozófiai irányzat elnevezésére használt fogalomnak egy történelmi korszak megkülönböztetésére is alkalmas jelentésbővülését. A posztmodernkor kulcsfogalma a *dekonstrukció*, amelynek feladata a 18-19. században kiteljesedő, jórészt univerzálisvá váló európai kulturális hagyomány minden elemének a megkérdőjelezése Nyugat (majd Kelet)-Európában és az Amerikai Egyesült Államokban. A dekonstrukciós folyamat rendkívül sokrétű és alapos mind a mai napig. Az ezerkilencszázhatvanas-hetvenes évek számos művészeti revelációjának, a multikulturalizmus ideológiájának megannyi frissessége, a társadalom peremén élők iránti érzékenysége legitímálta ezt a folyamatot. Am a folyamat végén nem történt és nem történik más, mint további dekonstrukció, ami azért lett megfáradt, mert a lerombolt, klasszikus kánon már csak a történelmi emlékezet tárgya.⁶ A dekonstrukciós maga lett a kánon, és innen csak az egymással szembekerülő normák az érdekesek, vagy leginkább érdektelenek.

A multikulturális diskurzus kezdete is a 20. század hatvanas éveire tehető. A kulturális, etnikai, faji kérdések és a liberális alapértékek összeegyeztetésének az időszaka ez. *Stuart Hall* a kulturális identitásról szóló tanulmányában a szubjektum egységének elméletét tagadva, sorra veszi azokat a dekonstrukciós irányzatokat, amelyek szerepe meghatározó volt a klasszikus kánon fokozatos lebontásában, ennek eredményeként a posztmodern szubjektum kialakulásában.⁷ Részletesen foglalkozik a marxizmus hatvanas években kezdődött európai reneszánszának hatásával, továbbá a „tudatalatti” én

felismerésével, személyiség-megosztó következményeivel Freud munkásságában, a strukturalista nyelvészettel, a francia filozófus és történész, Michel Foucault szerepével. A 18. században megerősödött kánon szerinti „én” trónfosztásának ötödik szereplője a feminizmus volt, mint elméleti kritika és társadalmi mozgalom. „A feminizmus azokhoz az új társadalmi mozgalmakhoz tartozik, amelyek az 1960-as években bukkantak fel, a diáklázadásokkal, a háborúellenesség és az ellenkultúra ifjúsági mozgalmaival, az emberjogi küzdelmekkel, a harmadik világ forradalmi megmozdulásaival, a békemozgalmakkal és a többi 1968-cal azonosított megmozdulással együtt.”⁸

Több közös vonás köti össze ezeket a mozgalmakat. Leginkább az, hogy beemelték a társadalmi nyilvánosság hivatalos tereibe azokat a korábban marginalizált csoportokat, etnikai kisebbségeket, szexuális irányultságokat, ahol – állításuk szerint – korábban (itt történelmi távlatokban is) szinte kizárólag „fehér férfiak” által létrehozott és uralt kulturális minták voltak a meghatározóak. Hall véleménye szerint a feminizmusnak volt a legnagyobb hatása a klasszikus európai kulturális kánon atomizálására. Sokszínűsége okán a legtöbb új identitás számára tette lehetővé önreprezentációjuk nyilvános megjelenítését és használatát. Teret adva a posztmodern szubjektum térhódításának, amelyben az „identitás mozgatható ünnep lesz: aszerint formálódik és alakul, ahogy a miniket körülvevő kulturális rendszerek reprezentálnak és megszólítanak bennünket. Történetileg és nem biológiailag határozható meg. A szubjektum különböző alkalmakkor különböző identitásokat ölt magára, amelyek nem gyűlnek egy koherens én köré.”⁹ Hasonló lebontó logikával jut el a multikulturális politika az elidegenedett társadalom (nemzet) lokalizálásáig. *E folyamatban azután el is jut a program a dekonstrukció legelső*

fokáig, ahonnan már nincs tovább mit lebontani.

Az ezerkilencszáznyolcvanas-kilencvenes évektől jelennek meg azok a *rekonstrukciós mozgalmak*, amelyek az atomizált (elidegenedett) társadalmak újraszervezését a helyi társadalmak közösségi energiáinak feltárásával, önszerveződésük, életképességük fejlesztésével tartják lehetségesnek, *elutasítva minden központosítási törekvést*. E program kezdeti éveire jellemző hangulat és módszertan bemutatására érdemes kicsit hosszabban idézni Gerhard Schulze tanulmányából: „A hetvenes és nyolcvanas évek „kulturális munkása” a kultúra belső dinamikájának mozgásba lendítéseként értelmezi a maga szerepét: gondolati impulzusokat kíván adni, a kezdeményezéseket újtukra indítani, felébreszteni és a tétlenségükből kiragadni a szunnyadó képességeket, közös munkára ösztönözni.....”

A szabadság birodalmáról szóló álom illetően lezárulásával megfogalmazódó ellenutópiában fontos szerep jut a csoportnak, mint az egyén támaszának. Ahhoz, hogy megtalálja önmagát, embertársakra van szüksége. A kultúrbot (Kulturladen – közösségi tér) a miliópolitikaiként elgondolt kultúrpolitika eszköze. Rendeltetése, hogy nem centralizáló kristályosodási ponttá váljék a szomszédság, a környék, a kerület, a helyi csoport számára. Találkozóhely, amely feloldja otthonosságot és nyilvánosságot ellentmondását.

Ahol ez az elképzelés megvalósul, ott a „kultúrbotok” közönségéből az évek során kialakult a kulturális érintkezés regionális színtere. A régiókon átívelő jelentőségre is szert tesz az *Új Kulturális Színtér*, amely ekkor még csak körvonalazódik, de hamarosan kultúrpolitikai tereppé válik¹⁰.

A közösségi művelődés társadalomfejlesztő aktivitásainak fontos látlelete az idézett szöveg. Együtt van a klasszikus repertoár: az individuumot felváltó közösség, a bizalom helyreállításában meghatározó

6 Schulze, Gerhard (2003): A Német Szövetségi Köztársaság kulturális átalakulása. In: Wessely Anna (szerk.): A kultúra szociológiája. Osiris Kiadó, Budapest. 187-207. o.

7 Stuart, Hall (1977): A kulturális identitásról. In: Feischmidt Margit (1997., szerk.): Multikulturalizmus. Osiris Kiadó – Láthatatlan Kollégium, Budapest 60-86. o.

8 uo. 67. o.

9 uo. 61. o.

együttműködések, az elidegenedés ellenszereként ajánlott helyi cselekvések, a középosztály önmegvalósítási projektjei helyett a marginalizált csoportok problémáira történő figyelemösszpontosítás, a kultúrák közvetítés, művelődés elsődlegessége helyett a társadalomfejlesztés módszerének vállalása. Valamennyi felsorolt specifikum a közösségi művelődés meghatározó ismertető jegye közé tartozik. A fentebb bemutatott rekonstrukciós mozgalmak helyi társadalomfejlesztő aktivitásai Európában és az Egyesült Államokban a legkülönbözőbb projektek keretében fejtették és fejthetik ki aktivitásukat; *Magyarországon a nyolcvanas évektől, elsősorban, mint a szocialista (centralizált) közművelődés alternatívái* jelentek meg a közösségfejlesztők egyesületbe szerveződésétől a lelki egészségvédelem (mentálhigiéne) szakértőinek tabudöntő elszántságáig, akik először foglalkoztak a hivatalos nyilvánosság által mélyen elhallgatott társadalmi beilleszkedési zavarok prevenciósi lehetőségeivel. *Mint a dekonstrukciós mozgalmak által atomizált társadalmat újrászervező (bár a kötőszöveget nélküli valóságos terepet kiindulásként elfogadó) kezdeményezések alternatív mozgalmak.* Az ezredforduló után Magyarországon a közösségi művelődés jól érzékelhető hangsúlyeltolódást valósított meg a társadalompolitika, pontosabban egyfajta társadalomtervezés irányába. „A társadalompolitika, a társadalomfejlesztés, a közösségi művelődés feladata, hogy az otthonteremtésben, a hazatalálásban, a társadalom és a közösségek segítségére legyen, pontosan úgy, mint az új utak felfedezésében, az új világ feltárásában.”¹¹

**AZONOSSÁGOK
ÉS SPECIALITÁSOK
A KÖZMŰVELŐDÉS ÉS
KÖZÖSSÉGI MŰVELŐDÉS
VISZONYÁBAN**

A gyökerek és az elméletörténeti kötődések feltárásával, bemutatásával jól látható a *közmű-*

velődés és a közösségi művelődés alapvetően változó funkciója a második évezred első évtizedeiben Magyarországon. A két irányzat tartalmában, programjaiban, eszközeiben sokkal inkább *egy-más kiegészítője, semmint egymás leváltója, kizárója.* Noha azt sem lehet elvitatni, hogy teljesen eltérő motivációval, eszköz- és feltétel rendszerrel kívánják a jórészt azonos célokat elérni. Egy polgári demokráciában ez a tény önmagában mégsem jelenthet olyan áthidalhatatlan problémát.

Ennek alátámasztására, a kapcsolatok megerősítése érdekében az eddigi tapasztalatokat, *közművelődés és közösségi művelődés kötődéseit, azonosságait és eltéréseit* egy olyan táblázatba, sajátos értelmező keretbe rendszereztem, amely a működési algoritmus mentén mutatja a két alternatíva viszonyát.

Ebben az értelmezési keretben lehet megtalálni a kompromisszum lehetőségét, és ami még ennél is fontosabb, a közös cselekvés területeit a közművelődés és közösségi művelődés szakembereinek, intézményeinek, civil közösségeinek. A közösségi művelődés az országos szakirányítás döntése következtében előtérbe kerülhet, céljai, módszerei meghatározókká válhatnak, mint a társadalmi előrehaladás egyik biztosítéka és motorja, a polgárok bátorításának, cselekvőképességük, ítéletalkotásuk és együttműködésük fejlesztésének fontos módja és eszköze. Ebben az integratív szerepkörben a helyi érdekérvényesítés megannyi formája mellett a közösségi művelődés részének kell tekinteni mind az öntevékeny művészeti mozgalmak aktivi-

tásait, mind az egész életen át tartó tanulás változatos alkalmait, folyamatait, vagy az értékörző és hagyományteremtő programokat egyaránt.

Am ezek formagazdag működéséhez a magyar közművelődés differenciált intézmény- és eszköz rendszere, szakember gárdája, hálózatainak sűrű szövete nélkülözhetetlen. Ez az együttműködő viszony, az eltérő szerepek és funkciók tisztázása, a fogalmak higgadt, pontos használata teszi lehetővé a pontos tervező munkát, és a hétköznapi cselekvést. A művelődés szakemberei számára jogos igény, hogy ez a fogalmi rendteremtés mielőbb megvalósuljon, a fogalmi zűrzavar a továbbiakban ne zavarja a munkát, és ne veszélyeztesse a közművelődési szakterület számára tervezett támogatások megszerzését a jövőben. Mindkét alternatívának, a közösségi művelődésnek és a közművelődésnek egyaránt vannak előnyei, hátrányai, lehetőségei, veszélyei. Ezek összegyűjtése már a polémia következő fázisának feladata lesz, számos egyéb rész kérdés tisztázásával. Jelen tanulmányban mindenesetre arra törekedtem, hogy kultúrák közvetítő szakmánk néhány alapfogalmát, a kultúrát, a kultúra elsajátítást-művelődést, a társadalomfejlesztést és közösségfejlesztést, valamint a közösségi művelődést, vagy helyesebben a közösségi tevékenységeket kultúraelméleti és esztétörténeti nézőpontból, az adott keretek között, pontosan leírjam, tisztázzam egymáshoz való viszonyukat. Ezzel is hozzájárulva a Nemzeti Közművelődési és Közgyűjteményi Intézet Szakmai Konceptiója fogalomhasználatának tárgyszerűségéhez.

Dr. NÉMETH JÁNOS ISTVÁN kultúrakutató, a Nemzeti Közművelődési és Közgyűjteményi Intézet Stratégiai és Fejlesztési Főosztálya vezetője. 1986-ban az ELTE-n bölcsészettudományi doktori címet szerez. Több mint húsz éve részt vesz a művelődésszervezők egyetemi, főiskolai képzésében. A tanulmány témakörével kapcsolatban több szakcikket és három könyvet publikált. Ezek közül A kultúra üzenete 3.0 (Mikszáth Kiadó – MMIKL, 2003), valamint a Magyar közművelődésről (Arcus Kiadó, 2012) címmel megjelent könyvek ismertek a közművelődési szakemberek és művelődéskutatók körében.

10 Gerhard, Schulze uo. 194. o.

11 Ditzendy Károly Arisztid uo. 9. o.

AZONOSSÁGOK ÉS SAJÁTOSSÁGOK A KÖZMŰVELŐDÉS ÉS KÖZÖSSÉGI MŰVELŐDÉS VISZONYÁBAN

	Közművelődés	Közösségi művelődés
Alapértékek	személyiség-fejlesztés, önmegvalósítás, művelődés, érték, tudatosság, autonómia	Együttműködés, szolidaritás, helyi cselekvés, közösségi döntések
	fejlődés elősegítése, felelősségtudat kialakítása, kreativitás, nyitottság	
Kultúraelméleti kötődés	újidealista művelődéstudomány	antropológia, multikulturalizmus
Hagyományok	német hatás, nemzeti romantika, magyarországi hagyományok, speciális intézményesülés	angol, francia hatás, jó gyakorlatok adaptálása az 1980-as évektől, személyköziség
A személyiség elsődleges szerepe	kultúraelsajátítás, individuális, egyetemes cselekvés	közösség, lokális társadalom, helyi cselekvés képessége
Feladat	sokoldalú személyiség, az LLL végigvitele, kompetenciafejlesztés, művelődő közösségek létrejöttének elősegítése TÁMOP 3.(2.3.) Prioritás tengely	társadalmi felelősség, helyi cselekvés, társadalomfejlesztés, érdek érvényesítési technikák elsajátítása TÁMOP 2., illetve 5.
	alkalmazkodó képesség kialakítása, együttműködések gyakorisága	
Módszer	az LLL különböző szintjeinek speciális módszertana, tanulási rendszereken belül	Közösségfejlesztés, társadalomfejlesztés, tréningek
Működés	jórészt intézmények, művelődési otthonok, kiegészítő civil aktivitások	társadalmi felelősség, helyi cselekvés, cselekvés
	Művelődési otthonok, civil házak, népművelők, társadalmi segítők, felelősségtudat kialakítása	
Hívószavak	kultúra, tanulás, művelődés, minőség, kompetencia	Szolidaritás, helyi cselekvés, mobilizáció, közösségi tervezés